

TINDAK TUTUR ASERTIF ING PASAR SONGGOLANGIT, BANYUDONO, KABUPATEN PONOROGO

E-JOURNAL

**Dening:
NOVI INDRIA WARDANI
16020114003**

**UNIVERSITAS NEGERI SURABAYA
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAN SASTRA DAERAH**

2020

TINDAK TUTUR ASERTIF ING PASAR SONGGOLANGIT, BANYUDONO, KABUPATEN PONOROGO

Novi Indria Wardani

S-1 Jurusan Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa), Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya
noviwardani16020114003@mhs.unesa.ac.id

Dr. Surana, S.S., M.Hum.

Dhosen Jurusan Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa), Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Tindak tutur asertif minangka perangan tindak tutur ilokusi sing isih ngrembaka ing bebrayan. Tuturan iki diwedharake kanggo menehi bebener sajrone ngandharake informasi. Punjere panliten iki ngenani jinis TTA adhedhasar lageyan panutur lan pananggape mitra tutur sing dumadi ing Pasar Sanggolangit, Banyudono, Kabupaten Ponorogo. Ancas saka punjere perkara panliten yaiku ngandharake lan njlentrehake jinis TTA adhedhasar lageyan panutur lan pananggape mitra tutur.

Teori sing digunakake sajroning panliten yaiku teori dheskriptif kualitatif. Panliten iki kalebu jinis panliten etnografi, amarga nggayutake basa karo konteks. Sumber dhata sajrone panliten saka maneka warna tuturan sing diwedharake dening pawongan ing pasar Sanggolangit. Dhata panliten awujud ukara-ukara sing dituturake dening panutur lan mitra tutur. Tatacara ngumpulake dhata nggunakake metodhe semak lan cakap. Dhata disuguhake kanthi cara informal.

Asile panliten adhedhasar lageyan panutur diperang dadi papat yaiku kanthi cara blaka langsung, blaka ora langsung, ora blaka langsung, lan ora blaka ora langsung. Jinis iki diperang dadi sangalas. TTA akeh ditemokake sajroning tuturan blaka langsung. Ora blaka ora langsung durung bisa ditemokake sajroning panliten amarga perangan iki ora ngemu informasi saka apa sing diandharake. TTA adhedhasar pananggape mitra tutur diperang dadi pat belas. Pananggape mitra tutur gumantung karo wedharan saka panutur. Informasi-informasi bisa katampa utawa katampik gumantung karo kahanan sing dirasakake dening mitra tutur. Mitra tutur ngrasa informasi kasebat slaras karo pamikire, tuturan bakal ditampa. Yen informasi sing dituturake kasebut ora padha karo sing dirasakake, bakal nuwuhake panampike mitra tutur. Cara-carane panutur nampa utawa nampik tuturan ora mung lumantar pocapan nanging uga awujud tumindak.

Tembung Wigati : Asertif, Lageyan Panutur, Pananggape Mitra Tutur, Konteks Sosial.

PURWAKA

1.1 Landhesan Panliten

Tuturan dumadi anane panutur lan mitra tutur ana sawijine papan panggonan, wektu tartamtu, lan kahanan sawijine kedadayan. Pasar minangka papan panggonan dumadi wernane tuturan, mligine tuturan tawa tinawa. Yen diamati mung saklebatan, ana pasar ditemokake tuturan nawarake. Tuturan nawarake iki kalebu perangan saka tindak tutur asertif. Nyatane sajrone tuturan komisif nawarake tanpa disadhari dene tuturan kasebut ngemu informasi-informasi tumrap mitra tutur. Informasi kasebut bisa awujud nuduhake dagangane sing pancen kwalitas apik-apik, tata cara panganggane prodhuk, lan informasi-informasi liyaipun. Maneka wernane tuturan, tuwuh ngrembaka amarga ora bisa uwal saka fungsi-fungsi basa ana panguripan ing saben dina.

Basa ora bisa uwal saka kabeh kegiatan-kegiatan saka manungsa. Basa bisa ngemu makna wigati nalika digunakake ing kauripan saben dina dening panganggane. Basa minangka piranti komunikasi nduweni piguna

ngandharake tujuwan-tujuwan tartamtu. Saben komunikasi, manungsa ngandharake kabeh panemu, pamikiran, pangrasa lumantar tetembungan. Tanpa basa, manungsa ora bisa martakake maksud lan kekarepan tumrap manungsa liya. Babagan kasebut gegayutan karo fungsi basa kanggo njamin lan netepake panguripan lumantar komunikasi lan interaksi sosial. Interaksi nuwuhake padhanan panemu sing apik antarane panutur lan mitra tutur. Interaksi iki lumaku kanthi apik yen panutur nduwe kawasisan ngenani pamilihe tembung lan mitra tutur kudu nduwe kawasisan nrima lan negesi tetembungane panutur. Pamilihe tembung kuwat gegayutan karo konteks sing nyebabake.

Konteks mujudake sawijine kahanan sing dumadi ing sawijine kedadayan tartamtu, sing ngemu makna tartamtu slaras karo unsur basa. Basa lan konteks nduwe gegayutan sing ora bisa dipisahake. Basa mbutuhake konteks kanggo nyethakake maksud lan teges, dene konteks bakal nduwe makna yen anane tindak basa. Panutur milih lambang basa sing cocog kanggo ngandharake maksud marang mitra

tutur. Titikan saka konteks sing slaras yaiku anane panutur, mitra tutur, wosing tuturan, wektu lan papan panggonan, kode, kedadeyan, lsp. Basa sing gegayutan karo konteks minangka bageyan panliten saka ruang lingkup tintingan pragmatik. Pragmatik minangka ilmu kanggo nintingi panganggone basa sing mesthi nggunakake konteks ing tuturane awujud saka perangan tindak ilokusi lan perlokusi.

Ilokusi mujudake sawijine tuturan sing nduwe makna sajroning tuturan. Ora mung bakal diandharake sawijine perkara, nanging dipungkasi kanthi pangajab anane wosing tuturan saka mitra tutur. Maneka werna tuturan saka ilokusi dipantha dadi lima jinis yaiku asertif, wujud komisif, ekspresif, dheklaratif lan dhirektif miturut Serle sajrone Tarigan (2015:42). Dene tindak tutur perlokusi iki minangka sawijine tindak tutur sing nduweni akibat tumrap mitra tutur sing dituwuhake saka anane tuturan panutur. Panliten iki munjer ing panliten tindak tutur ilokusi mligi ing tindak tutur asertif.

Tuturan asertif mujudake sawijine tuturan kanthi ancas ngandharake informasi tumrap mitra tutur supaya mangerteni bebener sing diaturaken dening panutur. Tindak tutur asertif iki mbutuhake pamicara utawa panutur supaya bisa nuduhake bebener preposisi sing diekspresikake. Wujude kayadene ngandharake, sambat, nglapurake, mrayogakake lan sapanunggalane. Panliten iki mujer marang panliten tindak tutur asertif amarga asring digunakake ing kauripan saben dina saka pawongan. Tuturan kasebut bisa ditemokake nalika panutur lan mitra tutur sajrone kedadeyan tawa tinawa ana pasar.

Pasar minangka papan panggonan kanggo proses dol tinuku kanthi wujud tawa tinawa ngenani maneka werna samubarang. Kegiatan-kegiatan interaksi bab dol tinuku ing pasar bakal nuwuhake tuturan sing khas supaya kawujud anane bathi tumrap sing dodolan, rega murah tumrap sing tuku. Tuladhane nalika proses dol tinuku, utawa nawakake dagangane, mesthi bakal ditawakake kanthi ukara-ukara sing narik kawigaten. Tuturan iki minangka strategi ing tawa tinawa. Panliten iki bakal nliti tuturan asertif ing pasar, amarga sajrone tuturan sing dumadi ora mung wujud tindak tutur nawarake, nanging mesthi menahi informasi ngenani samubarang sing ditawakake dening panutur memper karo kahanan lan wujud barang kasebut. Tuladha saka tuturan asertif wujud martakake asring digunakake nalika ngandharake ngenani rega, jinis, kualitas, wernane prodhuk, lan liyane. Dene asertif sambat iki bisa kawujudake yen rega sawijine barang dodolan awis. Tuturan iki ngemu kagunan awewh kawruh utawa informasi utawa kalungguhan tuturan ing pasar kanthi ngandhut maksud lan ancas tartamtu.

Pasar Songgolangit minangka salah sawijine pasar tradhisional sing ana ing kabupaten Ponorogo. Papan

panggonane mapan ana tengah kutha bageyan sisih ler. Pasar kasebut nyepakake kabutuhan ing saben dina, kayata sayur, who-wohan, klambi, palawija, plastik lan liyane. Pasar kasebut kalebu pasar sing gedhi lan punjering dol tinuku kabeh dodolan, amarga Songgolangit iki pasar sing gedhi ing kutha Ponorogo. Akeh pawongan sing nindakake kegiatan dol tinuku lan saka kutha lain kayata Magetan, Madiun, lsp. Mula panliten iki milih pasar Songgolangit minangka objek amarga akeh wernane tuturan amarga kearifan lokal titikan saka tuturan ing pasar. Asiling panliten iki bakal njlentrehake modhus tuturan sing dituturake lan ora ana panliten sadurunge.

1.2 Underan Panliten

Adhedhasar jlentrehan lelandhesan ing ndhuwur dudutan sing dadi punjer saka panlien ngenani Tindak Tutur Asertif ing Pasar Songgolangit, Banyudono, kabupaten Ponorogo, perkara sing bakal ditintingi ngenani:

- (1) Kepriye wujud tindak tutur asertif adhedhasar lageyane panutur ing pasar Songgolangit, Banyudono, kabupaten Ponorogo?
- (2) Kepriye wujud tindak tutur asertif adhedhasar pananggape mitra tutur ing pasar Songgolangit, Banyudono, kabupaten Ponorogo?

1.3 Ancas Panliten

Perkara sing bakal diteliti uwis cetha kanthi perangan underan kaya mangkene, dadi panliten iki nduwe ancas kanggo:

- (1) Supaya bisa dimangerteni wujud tindak tutur asertif adhedhasar lageyane panutur ing pasar Songgolangit, Banyudono, kabupaten Ponorogo.
- (2) Supaya bisa dimangerteni wujud tindak tutur asertif adhedhasar pananggape mitra tutur ing pasar Songgolangit, Banyudono, kabupaten Ponorogo.

1.4 Paedah Panliten

Paedah panliten sing dadi pangajab saka asiling proses panliten kanthi irah-irahan Tindak Tutur Asertif ing pasar Songgolangit, Banyudono, kabupaten Ponorogo ana kalih ngenani paedah teoritis lan paedah adhedhasar praktis, jlentrehan perangan ana ing ngisor iki:

1.4.1 Paedah Teoretis

Paedah ing babagan iki migunani tumrap teori-teori ngenani basa, pangajabe supaya bisa dadi panyengkuyung pangrembakane ilmu basa mligi ing basa Jawa kanthi tintingan nggunakake ilmu pragmatik. Panliten iki bisa nambah pamawas basa bisa migunani tumrap pangrembakan panliten tindak tutur kanthi ancas kasampurnane ilmu basa ana bebrayan.

1.4.2 Paedah Praktis

Panliten iki nduwe pangajab bisa nuwuhake asil sing migunani tumrap sapa wae mligine kapenginan njingglengi bab basa Jawa. Panliten iki bisa dadi dhasar panggulawentahan basa. Para pamaca bisa nggunakake panliten iki kanggo referensi nalika nyinaoni tindak tutur kanthi jinis tindak tutur asertif sing adhedhasar lageyan panutur lan pananggape mitra tutur sing ngrembaka ing kauripan saben dina.

1.5 Wewatesane Panliten

Panliten ditindakaken dening akeh pawongan kanthi pamikiran sing maneka warna sing beda, supaya panliten ora jembar lan adoh saka wosing pirembungan mbutuhake wewatesan. Kalungguhan wewatesan-wewatesan panliten iki dadi paugeran lumakune panliten supaya slaras karo ancas sing uwis ditemtoakake. Wewatesan wiwitan iki ana ing bab Basa. Basa sing dadi studi iki wujud basa Jawa mligine cecaturan saben dina ing satengahe Pasar. Wewatesan kaping pindjo iki ana subjek. Panliten iki nggunakake subjek-subjek pawongan ana pasar Songgolangit, Ponorogo. Banjur objek sing dadi ing panliten iki ngenani wernane tuturan-tuturan sing ngrembaka ing pasar Songgolangit. Tuturan iki slaras lan dhata sing bakal ditliti mligine tuturan asertif. Wewatesan banjure iki ing papan panggonan panliten. Papan panggonan nindakake panliten iki ing Pasar Songgolangit sing sawetara iki isih dipindhah ana Gendingan, desa Gendingan, kecamatan Ponorogo, kabupaten Ponorogo amarga ana renovasi. Wewatesan pungkasan ana prilaku utawa norma, struktur lan kahanan sosial.

Norma-norma sosial gegayutan karo paugeran sing tuwuh lan ngrembaka ing masyarakat Ponorogo. Dene relasi sosial iki munjer ana dumasane hubungan ana masyarakat awujud raket utawa ora anggone paseduluran utawa kekancan utawa lan tangga teparo iki cedhak utawa ora. Dene kahanan sosial iki ana wujud resmi orane tuturan iki. Wernaning struktur-struktur sosial iki bisa ditilik saka tuwa enome peserta tutur gegayutan lan umur, kaanan ekonomi sajrone masyarakat, banjur jinising kelamin lanang utawa wadon. Panliten iki ing atase andharan bakal nлити tindak tutur iki dumadi adhedhasar lageyan panutur lan panampane mitra tutur.

1.6 Panjlentrehe Tembung

- 1) Tindak tutur asertif yaiku tindak tutur sing nduweni kekuwatan kapercayan sing diwedharake kanthi maksud lan makna sajrone informasi menehi bebener.
- 2) Lageyan panutur yaiku wujud *style*, solah bawa, utawa tumindak panutur.
- 3) Pananggape Mitra Tutur yaiku wujud wangsulan bab sing bisa dimangerteni dening mitra tutur.

- 4) Konteks sosial yaiku relasi *sosiokultural* sing njangkapi panutur karo mitra tutur nalika cecaturan.

TINTINGAN KAPUSTAKAN

2.1 Panliten Saemper

(1) *Tindak Tutur Asertif dalam Novel Pawwadon Tanpa Idhentiti Karya Suparto Brata dening Sulistyadi.* Panliten iki munjer ana ing tindak tutur sajrone karya sastra kanthi wewatesan mung ana tindak tutur asertif. Ancas saka panliten ndheskripsikake bentuk tindak tutur asertif ana sajrone novel 'Pawestri Tanpa Idhentiti' anggitané Suparto Brata. Kajaba iku ndheskripsikake fungsi tindak tutur asertif sajrone novel. Wujud panliten arupa panliten dheskriptif. Dhata diolehi saka teknik maos, teknik nyathet, lan klasifikasi sing arupa tuturan. teknik ngumpulake dhata kanthi cara teknik maca lan teknik cathet. Asil saka panliten iki kawujud tindak tutur sing kaperang adhedhasar bentuk lan fungsi. Bentuk tindak tutur asertif adhedhasar wujud ukara ana telung jinis yaiku carita, pakon, lan pitakon. Dene adhedhasar fungsine, dhata awujud tuturan asertif ukara carita nduwe fungsi martakake, nyatakake, mrayogakake, nggugat, nglapurake, sambat, nyombongake lan mbombongake. Tuturan asertif ukara pitakon nduwe fungsi nyatakake, martakake, mrayogakake, lan sambat. Pungkasan tuturan asertif ukara pakon nduwe fungsi nyatakake, martakake, mrayogakake, mbombongake, lan sambat. Saben tuturan kanthi beda-beda saben tuturan amarga gumantung lan maksud lan ancane saben tuturan.

(2) *Tindak Tutur Njaluk Samubarang ing Dhusun Tanjung, Desa Ngadimulya, Kecamatan Kampak, Kabupaten Trenggalek dening Lutfi Ami R.* Panliten ngenani tindak tutur njaluk iki, munjerake perkara ana tindak tutur njaluk sing dititengi kanthi dhasar saka lageyan panutur lan pananggape mitra tutur. teori sing digunakake nggone Ibrahim sing ngadhopsi saka teori Searle. Panliten iki nduwe ancas kanggo mangerteni jinis-jinise tindak tutur njaluk lan wujud, utamane sing ana ing Desa Ngadimulya, Kecamatan Kampak, Kabupaten Trenggalek. Panliten kang ditindakake dening Lutfi Ami iki ngasilake rong peranan, yaiku sing kaping pisan tindak tutur njaluk samubarang adhedhasar lageyane panutur utawa cara medharake tindak tutur njaluk samubarang. Perangan sing kaping pisan iki kaperang maneh dadi telu yaiku (1) Blaka langsung, (2) Blaka ora langsung, (3) Ora blaka langsung. Perangan sing kaping pindho yaiku tindka tutur njaluk samubarang adhedhasar pananggape mitra tutur. Perangan kapindho iki isih diperang maneh dadi papat yaiku (1) katampa katindakake, (2) katampa ora katindakake, (3) katampik katindakake, (4) katampik ora katindakake.

(3) *Tindak Tutur Komisif di Pasar Tradisional Dan Implikasinya Pada Pembelajaran Bahasa Indonesia di*

SMA dening Gustia Putri. Perkara sing diangkat ngenani bentuk tindak tutur komisif ing pasar tradisional Pasir Gunting Tanjungkarang lan cak-cakane ana pasinaon mligine ing SMA. Metodhe sing digunakake yaiku dheskriptif kualitatif. Sumber dhata saka tuturan pawongan dodolan lan sing toko ing pasar. Bentuk tindak tutur komisif sing ana pasar iki enek telung jinis yaiku komisif njanjeni, lan kaul. Adhedhasar langsunge tuturan tindak tutur iki akeh ditemokake tindak tutur langsung, sebab nalika dumadine proses dol tinuku. (4) Tindak Tutur Nuturi Sajrone Akun Instagram @Kethoprak_Jowo dening Pretty Novitasari. Perkara sing diangkat ngenani tindak tutur nuturi sing taksih asring dikanggo sajrone bebrayan. Tindak tutur nuturi ditumindakake dening panutur kanggo nuturi mitra tutur nalika mitra tutur bakal, nembe, utawa bibar nindakake sawijine tumindak sing ora slaras lan paugeran, lumantar piranti yaiku medhia online. Ancasing panliten iki nuduhake lan ngandharake jinis tindak tutur nuturi kanthi dhasar salah bawane panutur lan pananggape mitra tutur sajrone akun instagram @kethoprak_jowo. Panliten nggunakake jinis dheskriptif kualitatif. Teori sing digunakake teori Searle. Dhata panliten dipendhet saka postingan ana akun instragram @kethoprak_jowo. Tatacara nglumpukake dhata kanthi metodhe semak lan teknik screenshot. Asil panliten jinis tindak tutur adhedhasar salah bawa panutur diperang dadi papat (1) langsung blaka, (2) langsung samudana, (3) ora langsung blaka, (4) ora langsung samudana. Jinis tindak tutur nuturi adhedhasar pananggape mitra tutur ana kalih, kanthi (1) katampa, lan (2) katampik.

(5) *Tuturan Dhirektif sajrone Proses Dol Tinuku Ing Dhusun Bahoro, Desa Banjarworo, Kecamatan Bangilan, Kabupaten Tuban dening Kurniawan Ari Putra.* Panliten nljentrehake perkara Panganggone basa kang warna-warna minangka sarana pilihan kanggo ngekspresikake kekarepan saben pawongan. Kekarepan manungsa kadhang kala mbutuhake panyengkuyung saka manungsa liyane, kaya dene pakaryan dol tinuku. Ancas saka panliten iki ngandharake wujud dhirektif katuturaken dening pawongan dusun Bahoro kanthi dhasar lageyan panutur lan pananggape mitra tutur. Panliten iki minangka panliten pragmatik awit ngrembug basa sing ana sesambungane klawan kahanan sosial kang ana ing bebrayan. Panliten iki sipate yaiku deskriptif kanthi teori sing dikemukakake dening Searle. Metodhe kang kagunakake yaiku metodhe deskriptif kualitatif. Dhata saka panliten iki kajupuk saka observasi ing lapangan kanthi dhata sing diolehi saka sumber dhata. Sumber dhata pacaturan dol tinuku sung ditindakake dening bakul lan panuku. Asling panliten, jinising dhirektif iki ana kalih, lageyan panutur kawujud ing blaka langsung bab nyilih utawa nyuwun samubarang, palilah, tenaga. Dene liya

blaka ora dumadi langsung kanthi wujud nitip omong, dhuwit. Ora blaka langsung ing mligine karep lan tanpa kekarepan mligi. Banjur ora blaka ora dumadi langsung iki kaperang ing ancas singitan lan aweh stimulus. Dene asil kaping kalih iki adhedhasar pananggape mitra tutur iki jinise katampa ditindakaken kanthi ukara lan ora, katampa ora ditumindakake amarga kahanan tartamtu.

Andharan panliten saemper sing dijentrehake, Panliten iki bakal nintingi Tindak Tutur Asertif ing pasar Songgolangit, Banyudono, Kabupaten Ponorogo sing durung ana panliten sadurunge. Gegayutan saka pepadhan saka panliten sadurunge iki ngenani panliten marang tindak tutur. Perangane adhedhasar lageyan lan pananggape mitra tutur. Dene pambada iki beda ana wujud tuturan yaiku tuturan asertif, lan papan panggonan saka tuturan, mligine ing panliten kasebut dumunung ana wujud tindak tutur asertif ing pasar Songgolangit, Banyudono, kabupaten Ponorogo.

2.2 Konsep-Konsep Panliten

Konsep-konsep sing digunakake ing panliten iki minunjer ing dhisiplin ilmu linguistics, mligi ing ilmu pragmatik. Miturut Dardjowijoyo (2012:264) Pragmatik yaiku pasinaon tumrap panganggone basa sajrone hubungan lan pawongan liya. Pragmatik liya arupa komponen fonologis, leksikon utawa sintaksis ing basa, nanging menehi perspektif sing beda sajrone basa. Pragmatik minangka pasinaon ngenani hubungan antara bentuk-bentuk saka linguistik lan panganggone. Pragmatik nglibatake pawongan sajrone analisis (Yule, 2014: 5). Pragmatik narik kawigaten tumrap panliti amarga nglibatake pawongan sing padha-padha mahami antara pawongan liya kanthi linguistik. Salah sawijine bidhang saka ilmu pragmatik iki ngenani tindak tutur.

Tindak tutur yaiku sawijine wujud teori sing njingglengi makna saka basa adhedhasar hubungan gegayutan tuturan kanthi wujud tumindak saka panutur. Tintingan kasebut adhedhasar (1) tuturan arupa sarana utami nalikane komunikasi, lan (2) tuturan anyar tuwuh kanthi nduwe makna yen diwujudake ing tumindak kasunyatan, tuladhane kanggo pitakonan, prentah, panyuwunan lsp (Searle sajrone Rusminto, 2010: 22). Andharan pnemu liyane saka Suwito (1983) sajrone Ida Bagus (2014:84) tindak tutur minangka gejala saka saben indhividhu, asipat psikologis, lan ditemtokake dening kawasiran basa panutur sajrone ngadhepi sawijine kahanan tartamtu. Adhedhasar andharan iki panliti munjerake marang teori Searle yaiku tindak tutur arupa sawijine teori, sing nintingi tumrap makna basa sing adhedhasar gegayutan antar tuturan lan tumindak saka panutur. Searle sajrone Rahardi (2005:35) praktik tindak tutur adhedhasar pigunane ana telung warna, yaiku tindak

lokusi, ilokusi, lan tindak perlokusi. Panliten iki munjer ana tindak tutur ilokusi.

Nadar (2009:14) ilokusi yaiku sawijine tumindak ngenani babagan sing digayuh dening panutur ing wektu tartamtu, kanthi tuturan tartamtu, lan bisa wujud nyatakake janji, pangapura, nggugat, mrentah, lsp. Dene miturut Wijana lan Rohmadi (2011:34) tindak ilokusi arupa bageyan sentral kanggo mahami tindak tutur.

2.2.1 Teges lan Titikan Tindak Tutur

Saben-saben tuturan sing diwedharake ngemu maksud lan fungsi tartamtu. Wijana (2015:94) negesi yen tindak tutur asertif yaiku tindak tutur sing nduwe piguna ngandharake ngenani fakta utawa kawruh. Ancas saka andharan tindak tutur iki kanggo menehi informasi tartamtu. Ana panemu liyane dening Fitriah lan Fitriani (2017:53) tindak tutur asertif mujudake tindak tutur ilokusi sing munjerake panutur marang kanyatan ngenani bab sing dituturake. Searle sajroning Rahardi (2005:36) tindak tutur ilokusi perangan asertif yaiku bentuk tuturan sing ngiket panutur marang bebener proposisi sing diandharake. Dene miturut Searle sajrone Tarigan (2015:42) tuturan asertif nglibatake pamicara ing bebener proposisi sing diekspresikake.

2.2.2 Ekspresi Tindak Tutur Asertif

Searle (sajroning Rusminto, 2009:73) tindak tutur asertif diperang ing nyatakake, mrayogakake, mbombongake, lan nglapurake. Perangane asertif miturut Fitriah lan Fitriani (2017:53) yaiku nyatakake, mrayogakake, mbombongake, sambat, mrayogakake, lan nglapurake. Dene miturut Searle sajrone Rahardi (2005:36) nyatakake, mrayogakake, mbombongake, sambat, lan nggugat. Perangan liya dening miturut Searle sajrone Tarigan (2015:42) nyatakake, martakake, aweh pamanggih, mbombongake, sambat, nggugat, lan nglapurake. Adhedhasar fungsi ekspresi tindak tutur asertif wernane kayata:

1. Nyatakake

Nyatakake yaiku ngandharake sawijine bab sing ora mesthi mitra tutur sing diajak panutur kanggo cecaturan kudu ngerti. Panutur lan mitra tutur nduwe kawruh sing padha, nanging anggone atur panemu slaras lan apa sing dideleng utawa dirasakake. Fungsi saka tuturan nyatakake yaiku minangka sawijing tuturan utawa ungkapan kanggo nyuguhake sawijine informasi utawa menehi weruh tumrap pwongan liyane.

2. Martakake

Martakake tegese ngandharake sawijine warta utawa informasi supaya dimangerteni dening mitra tutur. Fungsi tuturan martakake yaiku tuturan sing menehi informasi sawijine babagan tumrap mitra tutur.

3. Mrayogakake

Mrayogakake yaiku menehi pamrayoga utawa anjuran tumrap mitra tutur supaya gelem nderekake apa sing dadi atur saka panutur. Fungsi tuturan mrayogakake yaiku tuturan utawa ujaran sing menehi pamrayoga tumrap pawongan liya.

4. Mbombongake

Mbombongake yaiku nuwuhake pangrasa seneng, gedhe atine kanthi menehi atur pamuji ing sawijine bab. Fungsi tuturan mbombongake kasebut kanggo tuturan utawa ungkapan sing digunakake nyatakake rasa sing luwih kados biyasane. Ilokusi sing kaya ngene ora kalebu kategori netral saka segi kesopanan lan dianggap ora sopan kanthi cara semantis. Asertif asipat proposional

5. Sambat

Tuturan awujud sambat iki ngemu bab kanthi ngandharake pangrasa saka kahanan tartamtu. Tuturan iki tuwuh saka bab sing kepepet nalika panutur ngadhepi kahanan sing ngresahi kayata ngrasakake susah, kelaran, kuciwa. Samadyane wujud tuturan sambat kasebut kanthi nggunakake pratandha lingual kados adhuh/yung/loalah.

6. Nggugat

Nggugat ateges panyuwunan sing keras ngemu eyelan supaya dituruti. Fungsi tuturan nggugat kasebut supaya tuturan sing nyatakake sawijine tuturan tumrap pawongan liyane lan nduweni maksud gawe nindakake sawijing samubarang.

7. Nglapurake

Nglapurake mujudake tuturan sing menehi kawruh marang kedadeyan sing kronologis. Gunane supaya mitra tutur ngerti rerencene ing sawijing bab.

2.2.3 Wujud Ukara

Satuwan basa sing dadi wosing cecaturan sintaksis yaiku ukara sing luwih saka wanda nanging ana sangisore wacana. Chaer (2009:44) ngandharake ukara yaiku satuwan sintaksis sing kasusun saka konstituwen luwih dhasar arupa klausa sing dijangkepi lan konjungsi. Dene, miturut Supriyadi (2014:54) ukara yaiku bageyan sing alit saka tuturan utawa teks ngandharake pamikiran sing wutuh lumantar wujud tata basa. Wujud tuturan nuwuhake maneka werna ukara, gumantung lan jinise tuturan sing kepengin dijlentrehake. Wujud sing bisa ditemokake ana sajrone Tindak Tutur Asertif ing pasar Songgolangit, Banyudono, kabupaten Ponorogo bisa awujud tembung, wanda, lan ukara. Wernane ukaran ana telu yaiku ukara carita, ukara pakon, lan ukara pitakon. Jlentrehan lan pambada saka jinis-jinis ukara sing digunakake ing panliten diandharake ing ngisor iki:

2.2.3.1 Ukara Carita

Ukara carita Supriyadi (2014:55) ukara yaiku ukara sing ngemu isi nyatakake utawa menehi carita ing sawijine babagan. Panemu liyane, ukara carita yaiku ukara sing surasane awèh carita tawa ngrantam kedadeyan sing uwis dumadi kawiwitan ing purwaka nganti pungkasan (Wedhawati, 2006:463)

2.2.3.2 Ukara Pitakon

Tuturan sing diaturake antara panutur lan mitra tutur mesthi ana saerangan ngemu babagan pitakon. Supriyadi (2014:58), ukara pitakon liya mbutuhake rekasi kanthi tumindak, nanging mbutuhake wangsulan verbal. Ukara pitakon dipungkasi kanthi tandha pitakon (?), lan dieloni kanthi swara mungah utawa mudhun.

2.2.3.3 Ukara Pakon

Ukara pakon utawa kanthi tembung liya ukara agnya iki mujudake wedharing panemu pawongan sing geguneman marang pawongan sing dadi mitra guneman. Ancase supaya nindakake utawa nandukake sawijine pakaryan (Subagyo, 2014:157).

2.3 Tindak Tutur Asertif Adhedhasar Lageyan Panutur

Pranowo (2001:993) ngandharake lageyan nduweni teges solah tingkahe minangka kamanuhan. Jinise tindak tutur adhedhasar lageyan panutur iku tindak tutur langsung utawa ora langsung uga blaka lan ora blaka digabung nuwuhake (1) tindak tutur langsung blaka, (2) tindak tutur langsung ora blaka, (3) tindak tutur ora blaka langsung, lan (4) ora blaka ora langsung (Wijana, 1989:33)

Ana sajrone panliten iki bakal nitingi papat perangan tindak tutur nggunakake dhasar lageyan panutur sing diandharake ana telu yaiku (1) blaka langsung, (2) blaka ora langsung, (3) ora blaka langsung. Alesane mung nggunakake telu amarga disarasake karo wujud tindak tutur asertif sing tujuwane menehi informasi sing ana sajroning bebener slaras kanyatan. Mula ora blaka ora langsung ora digunakake amarga tuturan kasebut ora menehi sawijine informasi sing bisa dipercaya bebenere.

2.3.1 TTA Kanthi Cara Blaka Langsung

Tindak tutur blaka langsung sajroning tuturan asertif mujudake tindak tutur sing digunakake dening panutur kanggo ngandharake maksud tuturan kanthi modhus tuturan lan makna sing padha karo maksud sing diandharaken (Handayani, dkk, 2016:308). Tindak tutur blaka langsung miturut Wijana (1989:33) minangka tindak tutur sing diwedharake kanthi objek saka tuturan sing slaras, uga ukara sing digunakaken slaras karo apa sing dimaksud sajrone tuturan.

Tindak tutur asertif bisa ditindingi kanthi adhedhasar lageyan panutur adhedhasar andharan ing ndhuwur, amarga tindak tutur asertif dhewe nuturake sawijine informasi sing bisa dipercaya bebenere. Dene blaka ateges tuturan kanthi nuduhake kanyatan sabenere.

Informasi sing diwedharake langsung marang mitra tutur sing diajak cecaturan, kanthi ukara sing gamblang dimangerteni dening mitra tutur.

2.3.2 TTA Kanthi Cara Blaka Ora Langsung

Tuturan asertif kanthi cara blaka ora langsung mujudake tuturan sing ukarane slaras karo maksud sing dikarepake dening panutur, nanging sasaran saka tuturan dudu mitra tutur. Kalungguhan mitra tutur minangka piranti sing digunakake kanggo nyampekake tuturan. Mula saka kuwi antarane pawongan panutur lan pawongan sing ditujud tuturan, mbutuhake pawongan pihak katelu minangka mitra tutur kanggo nindakake pepenginan panutur.

2.3.3 TTA Kanthi Cara Ora Blaka Langsung

Tindak tutur kanthi ora blaka iki minangka tuturan sing diandharake kanthi nyleweng saka kahanan sabenere. Tuturan iki awujud awèh samudana kanthi tuturan diwedharake ora ana ing wosing cecaturan. Tindak tutur ora blaka langsung miturut Wijana (1989:35) tindak tutur ora blaka langsung bisa ditegesi minangka tindak tutur sing diwedharake katujokake marang panutur kanthi ukara sing slaras karo maksud saka tuturan, nanging tembung-tembung sing digunakake ora nduweni makna sing padha karo maksud panutur.

2.4 TTA Adhedhasar Pananggape Mitra Tutur

Pacaturan bisa lumaku kanthi lancar menawa anane respon saka lawan tutur. Wujud saka respon mitra tutur miturut Cook (sajrone Rani, 2006:218) medharake pasangan tuturan mujudake cara kanggo nemtokake panutur sabanjure. Tuturan panutur sing bisa nuwuhake tanggepan awujud tuturan liya iku sing bisa njalari anane pasangan tuturan. Maneka wernane tindak tutur asertif kanthi dhasar lageyan panutur iki ana rong perangan, yaiku bisa katampa lan katampik.

2.4.1 Pananggape Mitra Tutur Kang Katampa

Mitra tutur minangka kanca sing nrima tuturan. Tindak tutur asertif bisa katampa yen mitra tutur nduwe kapercayan tumrap pocapan saka panutur. Ibrahim (1993:40-41) ngandharake yen tuturan kasebut bisa katampa kudu ngemu sawijine katulusan. Kajaba kasebut, katampane sawijine tuturan iki wujud saka rasa pangrasa tumrap awèh pakurmatan panutur sing uwis ngupaya awèh tuturan becik marang mitra tutur. Tindak tutur asertif bisa katampa ateges ana sautan mitra tutur sajrone cecaturan. Mitra tutur nyarujuki sakabehane sing diandharake dening panutur.

2.4.2 Panggape Mitra Tutur Kang Katampik

Anggone mitra tutur nampik kekarepan panutur ana alasan dhewe-dhewe. Miturut Ibrahim (1993:41) tindak tutur sing katampik awit mitra tutur ora ngajeni panutur.

2.5 Konteks Sajrone Tindak Tutur Asertif

Maksud bisa dipahami nalika diandharake panutur marang mitra tutur kudu ngawigatenake marang konteks tuturan (Fitriah lan Fitriani, 2017:54). Panliten tumrap panganggo basa kudu nggunakake konteks sing sawutuh-wutuhe (Sperber lan Wilson sajrone Rusminto, 2015:47). Basa ora mbentuk lan ngripta kahanan tartamtu sajrone interaksi sing dumadi (Duranti sajrone Rusminto, 2015:47). Konteks yaiku sawijine jagading sing kaisi dening pawongan-pawongan sing mrodhuksi tuturan-tuturan. Konteks tuturan yaiku konteks sajrone aspek fisik utawa panggonan sosial sing slaras saka tuturan sing gegayutan (Leech, 2015:20).

Adhedhasar andharan ing ndhuwur, kabeh panganggane basa nduwe konteks. Titikan tekstual nuwuhake wacana dadi kanyatane. Ora mung unsur wacana nanging konteks kahanane. Panjlentrehan ing ndhuwur konteks yaiku kabeh kahanan. Fisik lan sosial ing sakiwa tengen sing bisa nyethakake makna ujaran sing diucapake panutur marang mitra tutur. Mula, basa lan konteks mujudake bab wigati sing ora bisa dipisahake, amarga nduwe gegayutan yen basa merlokake konteks kanggo nyethakake maksud lan makna, dene konteks bakal ngemu makna yen ana tindak basa.

METODHE PANLITEN

3.1 Titikan Panliten

Titikan ing panliten iki diperang dadi loro ngenani (1) Jinise Panliten, lan (2) Sipat saka panliten. Perangan iki luwih bisa dimangerteni kanthi jlentrehan kaya ngisor iki:

3.1.1 Jinis Panliten

Panliten iki awujud kualitatif, mligi ing etnografi. Panliti nintingi wernane cecaturan, mula kalebu ana wujud etnografi komunikasi. Miturut Titscher (2009:156) etnografi komunikasi nyinaoni tindak tutur sajrone kedadeyan pacaturan lan munjer ana ing konteks. Dene panemu liyane yaiku etnografi komunikasi sing dirembug ngenani pola-pola tuturan adhedhasar tatacarane lan bisa nggambarake pola panguripan sosial (Ditch lan Philipsen sajrone Titscher, 2009:150). Etnografi iki mligi ing pola tumindak saka komunikasi minangka salah satunggale peranan sistem saka budaya sing nduwe fungsi sajrone konteks kabudayan, nggayutake sawijine sistem lan liyane.

Panliten iki nggunakake jinis panliten etnografi komunikasi amarga babagan sing ditintangi ngenani tumindak saka komunikasi masyarakat. Pola tumindak iki peranan sistem saka budaya, kajaba iki masyarakat minangka peranan budaya nduwe fungsi ing konteks. Dadi, panliten iki bakal diandharake ngenani bentuk lan tatacara tuturan asertif digayutake lan konteks kayata stuktur, relasi, kahanan tartamtu minangka sumber tindak

tutur kanthi objek wernane tuturan ing pasar Songgolangit, Banyudono, Kabupaten Ponorogo.

3.1.2 Sipat Panliten

Panliten iki munjer ana tindak tutur asertif sing nduwe wujud sipat ing dheskriptif. Jinis panliten etnografi nduweni sing mligi. Miturut Titscher (2009:152) sing ditengenake sajrone panliten etnografi yaiku nalika ngumpulake dhata. Jlentrehane ngenani dhata mung minangka tambahan kanggo njlentrehake laporan observasi. Dhata sing diklumpokake utamane arupa tembung, utawa ukara bisa uga gambar sing nduwe makna lan bisa nuwuhake pemahaman sing luwih nyata. Nazir (2003:54) ngandharake panliten dheskriptif minangka sawijine metodhe sajrone nliti status sakelompok manungsa, sawijine objek, sawijine kahanan, sawijine sistem pamikiran, utawa kedadeyan ing wekdal tembe..

Alesan panliti nemtokake nggunakake metodhe kasebut amarga ana asil panliten bakal diandharake kanthi cara lan tembung-tembung utawa ukara iki diandharake lan dijlentrehake kanthi gamblang ing bab tindak tutur asertif ing pasar Songgolangit, kabupaten Ponorogo.

3.2 Dhata lan Sumber Panliten

Jlentrehan ngenani dhata lan sumber dhata kaya ngisor iki:

3.2.1 Sumber Dhata

Sumber dhata panliten iki awujud tuturan saka cacaturan pawongan sing ana ing pasar Songgolangit, kabupaten Ponorogo. Pawongan sing tindak menyang pasar Songgolangit iki saka pawongan beda-beda dhaerah lan akeh sing saka bakul-bakul luar ponorogo, mula wernane basa lan maneka warna dhata sing diolehi. Iki sing narik kawigaten saka panliti iki.

3.2.2 Dhata

Dhata sing digunakake dening panliten arupa ukara-ukara, tembung-tembung sing ngemu tindak tutur asertif ing njerone, mligi ing tindak tutur asertif adhedhasar lageyan panutur lan pananggape mitra tutur. Dhata ing panliten kasebut bisa pikantuk saka asil nyemak lan cecaturan langsung karo pawongan sing ana ing pasar. Kajaba iki, dhata bisa uga pikantuk cara liya nguping utawa nyadhap.

3.3 Instrumen Panliten

Instrumen ateges piranti. Instrumen panliten iki mujudake piranti sing digunakake kanggo ngumpulake dhata. Miturut Nugrahani (2014:56) instrumen kanggo ngolehi validitas lan kanyatan, ora bisa dipengaruhi kanthi eksternal manungsa. Panliten kualitatif nggunakake instrumen panliti dhewe (Sanyono, 2013:59). Panliti sajrone ngumpulake dhata luwih akeh gumantung marang awake dhewe (Moleong, 2012:19). Instrumen sing digunakake ana panliten iki ana kalih jinis, yaiku instrumen utama lan panyengkuyung.

Adhedhasar andharan ing dhuwur, tindak tutur asertif nggunakake instrumen ora liya panliti dhewe. Panliti minangka instrumen utama sing wajib ana ing panliten. Instrumen liyane wujud saka panyengkuyung tumrap panliten, ateges instrumen sing bisa nuwuhake asil panliten luwih totalitas. Instrumen kasebut arupa piranti sing bisa ngrekam lan nyathet.

3.4 Tatacarane Panliten

Tata cara sajrone perangan iki bakal diandharake ngengingi (1) tatacara ngumpulake dhata, (2) tatacara njlentrehake dhata, lan (3) tatacara nyuguhake asil panliten. Perangan kasebut luwih cetha dijlentrehake kayata:

3.4.1 Tatacara Ngumpulake Dhata

Miturut Zaim (2014:48) tata cara ngumpulake dhata yaiku cara-carane dhata panliten dikumpulake, uga wernane jinis dhata sing diolehi. prelu dijlentrehake uga alesan cara kasebut ditumindakake. Panliten iki nggunakake metodhe semak lan metodhe cakap.

1.. Metodhe Semak

Miturut Zaim (2014:89) metodhe simak yaiku metodhe pangumpulane dhata sing ditumindakake lumantar proses panjanggalan marang panganggone basa. Metodhe simak sajrone panliten iki ditumindakake kanggo nyemak cecaturan pawongan sing ana ing pasar.

2. Metodhe Cakap

Metodhe iki sinebut metodhe cakap amarga anggone oleh dhata kanthi numindakake cecaturan antaran panliti karo panutur basa minangka sumber dhata (Zaim, 2014:91). Metodhe cakap sajrone panliten iki ditumindakake kanthi cara ngolehake dhata arupa melu cecaturan karo pawongan sing ana ing pasar.

3.4.2 Tatacara Njlentrehake Dhata

Anggone ngolah lumantar jlentrehan dhata nduweni ancas supaya dadi asil kang rinci lan jangkep. Ancas bisa diwujudake panliti kanthi tahap-tahap kaya mangkene:

1. Transkrip kanthi Mangerteni Dhata

Kabeh dhata sing wis diolehi, banjur ditranskrip menyang basa tulis. Kegiatan bacute, kabeh dhata-dhata kasebut dimangerteni kanthi nastiti.

2. Klasifikasi Dhata

Sabubare dipilih, dhata lajeng digolongake adhedhasar underan panliten. Tata urutan klasifikasi dhata ing panliten, yaiku: Klasifikasi dhata kanthi adhedhasar lageyane panutur, lan klasifikasi dhata kanthi adhedhasar pananggape panutur.

3. Kodifikasi Dhata

Kodifikasi digunakake kanggo ngaturi kodhe dhata kapilih. Tuladhane kados ing ngisor iki:

(1) P : Jembleme gorengane ayu-ayu ora rlan.

Mt : Sijine pira Yu?

(1) ateges nuduhake nomer urut pethilan dhata

P ateges nuduhake teges Panutur

Mt ateges nuduhake Mitra Tutur

: Jembleme gorengane ayu-ayu ora rlan. ateges nuduhake tuturan.

3.4.3 Tatacara Nyuguhake Asile Panliten

Panliten iki nggunakake tata cara nyuguhake dhata kanthi metodhe informal. Alesan panliti milih metodhe iki amarga dhata saka tindak tutur iki dipundhut saka cecaturan antarane panutur lan mitra tutur sing ana ing Pasar Songgolangit, wujudipun ukara-ukara. Metodhe informal sing nyuguhake wujud jlentrehan minangka ukara sing gampil dimangerteni slaras amarga tuturan iki bisa dipahami kanthi jlentrehan lan gegayutan lan konteks.

ANDHARAN

4.1 TTA Adhedhasar Lageyan Panutur

Tindak tutur adhedhasar lageyan iki mujudake samubarang tatacara saka panutur medharake, diperang dadi loro yaiku kanthi cara blaka lan ora blaka. Dene tata cara sing digunakake kanggo medharake panutur iki ana loro yaiku langsung lan ora langsung.

4.1.1 TTA kanthi Blaka Langsung

Panliten iki ngandharake perangan tindak tutur asertif kanthi cacah pitu kanthi dhasar lageyan panutur. Wujud asile dhata bakal diperang kayadene: martakake kanthi cara blaka langsung, nyatakake kanthi cara blaka langsung, mrayogakake kanthi cara blaka langsung, mbombongake kanthi cara blaka langsung, sambat kanthi cara blaka langsung, nggugat kanthi cara blaka langsung, lan nglapurake kanthi cara blaka langsung.

(1) P : Kluwakmu ana Yu?

'Kluwakmu ada Yu?'

Mt : Ana, sekilo selawe ewu.

'Ada, satu kilo dua puluh lima ribu.'

P : Ora rong puluh?

'Tidak dua puluh?'

Mt : Ora Yu, nek ra selawe, ora oleh. Aku rugi.

'Tidak Yu, kalau tidak dua puluh, tidak bisa.'

Saya rugi.'

Dhata (1) ing ndhuwur iku tuturan pawongan dodolan kluwak. Panutur minangka pawongan sing tuku kluwak, dene pawongan sing dodolan minangka mitra tutur. Panutur adhedhasar struktur sosiale, iku umure diwasa amarga ditimbal 'Yu', lan mitra tutur lan kalebu perangan diwasa. Keloro pawongan iki nuduhake tuturan yen isih sepantaran. Jinis kelamin saka panutur yaiku wadon, semono uga mitra tutur uga wadon. Katitik relasi sosiale, panutur lan mitra tutur nduwe relasi sosial sing raket, amarga uwis dadi pelanggan sing kerep tuku ana panggonan dodolan iki. Panutur lan mitra tutur uwis asring cecaturan. Status ekonomi sosial kalebu sedhengan.

Gegayutan karo kahanan sosiale, sajrone tuturan kasebut awujud ora resmi.

Tuturan nggugat bisa katitik saka ukara 'Ora Yu, nek ra rong puluh ora oleh aku rugi.'. Ukara iki minangka bentuk tuturan asertif sing awujud nggugat diwedharake dening panutur kanthi blaka langsung ngenani kahanan rega kluwak. Tuturan sing diandharake nggugat ngenani rega kluwak selawe ewu, sing tawa dening panutur. Ancas saka tuturan iki menehi informasi yen kluwak sekilo kanthi rega selawe ewu, ora bisa kurang. Yen ora dituku semono, pawongan sing dodolan bakal rugi.

Panutur awèh paneges lumantar ukara sing digunakake sajrone cecaturan yaiku ukara pakon. Panutur ora ana kekarepan liya sajrone tuturan. Tuturan kasebut ora mbutuhake tafsiran saka mitra tutur amarga tuturan iki uwis gamblang dipahami ing pamikiran mitra tutur. Yen dideleng saka lageyan panutur sing atur pangakon, panutur nggunakake ukara kanthi blaka. Kajaba iku, ukara kasebut dituturake tumrap mitra tutur tanpa nggunakake prantara pawongan liya utawa awujud tuturan langsung.

- (2) P : Ndek mau ana wong adol brambang cilik-cilik Yu. Tak nyang rong puluh ewu sekilone ora gelem, kamangka iki wae gedhi-gedhi anggonku nuku rolikur ewu sekilone langsung diwehne. *'Tadi ada orang jual bawang emrah kecil-kecil Yu. Saya tawar dua puluh ribu satu kilonya tidak mau. Sedangkan ini saja besar-besar beliku dua puluh dua ribu satu kilo langsung dikasihkan.'*

Mt : Ora payu kuwi mengko Yu.
'Tidak laku itu nanti Yu.'

Dhata (2) ing ndhuwur iku tuturan ing pawongan dodolan who-wohan. Panutur minangka pawongan sing dodolan, dene pawongan sing nawa minangka mitra tutur. Panutur adhedhasar struktur sosial kalebu perangan diwasa amarga ditimbal 'Yu', lan mitra tutur lan diwasa dituduhake ana ing tembung sesulih 'Yu'. Jinis kelamin saka panutur yaiku wadon, mitra tutur padha wadone. Katitik relasi sosiale, panutur lan mitra tutur nduwe relasi sosial sing raket, amarga padha-padha dodolan ing pasar Songgolangit. Status ekonomi sosial kalebu sedhengan. Gegayutan karo kahanan sosiale, sajrone tuturan kasebut awujud ora resmi.

Tuturan nglapurake bisa katitik saka ukara 'Ndek mau ana wong adol brambang cilik-cilik Yu, tak nyang 20.000 sekilone ora gelem, kamangka iki wae gedhi-gedhi anggonku nuku 22.000 sekilone langsung diwehne'. Tuturan kasebut minangka bentuk tuturan asertif sing awujud nglapurake diwedharake dening panutur kanthi blaka langsung ngenani dagangan brambang. Panutur nglapurake kahanan sing dimangerteni tumrap mitra tutur

nalika dheweke nawa marang uwong sing ngadol tanduran brambang. Ancas saka tuturan iki menehi informasi kedadayan nalika ana pawongan dodolan brambang cilik-cilik ditawa sekilo 20.000 ora gelem, kamangka panutur sadurunge kanthi rega padha nanging oleh sing luwih gedhi.

Panutur awèh paneges lumantar ukara sing digunakake sajrone cecaturan yaiku ukara carita. Ukara iki ngemu daya supaya mitra tutur mangerteni kedadayan sing dialami dening panutur. Panutur ora ana kekarepan liya sajrone tuturan. Tuturan ora mbutuhake tafsiran saka mitra tutur amarga tuturan iki uwis gamblang dipahami ing pamikiran mitra tutur. Yen dideleng saka lageyan panutur sing awèh carita sing martakake, panutur nggunakake ukara kanthi blaka. Kajaba iku, ukara kasebut dituturake tumrap mitra tutur tanpa nggunakake prantara pawongan liya utawa awujud tuturan langsung.

4.1.2 Tindak Tutur Asetif kanthi Cara Blaka ora Langsung

Panliten tindak tutur asertif ditintingan adhedhasar lageyan panutur kanthi cara blaka ora langsung isih diperang malih dadi pitu jinis malih yaiku martakake kanthi cara blaka ora langsung, nyatakake kanthi cara blaka ora langsung, mrayogakake kanthi cara blaka ora langsung, mbombongake kanthi cara blaka ora langsung, sambat kanthi cara blaka ora langsung, nggugat kanthi cara blaka ora langsung, nglapurake kanthi cara blaka ora langsung.

- (3) P : Mbokdhe susuke Mariyah tak titipne awakmu, aku kesel ngenteni ora mbalik-mbalik.

'Budhe, kembaliannya Mariyah saya titipkan kamu, saya capek menunggu tidak datang-datang.'

Mt : iya selehna timbangan.

'Iya taruhkan timbangan.'

P : Iya, bali dhisik.

'Iya, pulang dulu.'

Dhata (3) ing ndhuwur iku tuturan asertif sambat kanthi cara blaka ora langsung dituturake dening panutur minangka pawongan njaluk tulung, dene mitra tutur minangka pawongan kang dijaluki tulung. Panutur adhedhasar struktur sosiale, iku isih diwasa. Dene mitra tutur umure uwis tuwa. Dituduhake ana ing tembung sesulih 'Mbokdhe'. Jinis kelamin saka panutur yaiku wadon, semono uga mitra tutur wadon. Katitik relasi sosiale, panutur lan mitra tutur nduwe relasi sosial sing raket, amarga padha-padha pawongan dodolan lan uwis asring cecaturan. Status ekonomi sosial kalebu sedhengan. Gegayutan karo kahanan sosiale, sajrone tuturan kasebut awujud ora resmi.

Tuturan sing dimaksud katitik ing ukara ‘Mbokdhe susuke Mariyah tak titipne awakmu, aku kesel nganai ora mbalik-mbalik’. Tuturan kasebut minangka perangan tindak tutur asertif sambat kanthi cara blaka ora langsung. Ancas saka tuturan menèhi informasi marang pawongan kapindho asmane ‘Mariyah’ lumantar pawongan katelu minangka mitra tutur yen panutur kesel ngentosi Mariyah. Panutur nduwe tanggungan nyusuki Mariyah, nalika wingi tuku dagangane durung disusuki amarga kesusu mulih. Ukara sing digunakake dening panutur ukara carita. Kedadeyan iki nalika panutur arep menèhake susuke Mariyah, nanging ing papan dodolane Mariyah malah ora. Panutur ngenteni tekane uwis rada suwe.

Tuturan panutur kawangsulan kanthi ditrima sambate dening mitra tutur. Mitra tutur menèhi solusi supaya susuke diselehake ana timbangan. Panutur ora ana kekarepan liya, mung nuduhake sawijine kahanan sing dirasakake dening panutur. Nalika nuturake ukarane, tuturan diwedharake kanthi blaka saengga mitra tutur ora mbutuhake tapsiran liya. Ukara kasebut dituturake kanthi ora langsung jalaran mbutuhake prantara kanggo ngandharake tuturan sing dituju. Anane kahanan kasebut bisa dideleng yen tuturan iki kalebu perangan kanthi nanging dituturake kanthi ora langsung.

(4) P : Paremu arep dituku bakulku sekilo telu setengah. Piye?

‘Paremu akan dibeli pedagang langgananku satu kilo tiga ribu lima ratus. Gimana?’

Mt : Aja samunu. Patangewu kon njupuk neng ngomah, nek ora samunu ora oleh.

‘Jangan segitu. Empat ribu suruh ambil dirumah, kalau tidak segitu tidak boleh.’

P : Ya, mengko tak telponke.

‘Ya, nanti saya telfonkan.’

Dhata (4) ing ndhuwur iku tuturan asertif nggugat kanthi cara blaka ora langsung dituturake dening panutur minangka pawongan kang awèh pitakon, dene mitra tutur minangka pawongan kang dijaluki pitakon. Panutur adhedhasar struktur sosiale, iku umure diwasa. Semono uga mitra tutur umure uga diwasa. Jinis kelamin saka panutur yaiku wadon, dene mitra tutur iku lanang. Katitik relasi sosiale, panutur lan mitra tutur nduwe relasi sosial sing raket, amarga padha-padha tepang lan uwis asring cecaturan. Ora liya kanca dhewe. Status ekonomi sosial kalebu sedhengan. Gegayutan karo kahanan sosiale, sajrone tuturan kasebut awujud ora resmi.

Tuturan sing dimaksud katitik saka ukara ‘Aja samunu. Patangewu kon njupuk neng ngomah, nek ora samunu ora oleh.’ Tuturan kasebut minangka perangan tindak tutur asertif nggugat kanthi cara blaka ora langsung. Ancas saka tuturan menèhi informasi marang pawongan kapindho, lumantar pawongan katelu minangka mitra tutur

yèn parene kudu dituku patangewu lan dijupuk menyang omahe. Ukara sing digunakake dening panutur ukara pakon. Kedadeyan iki nalika pawongan katelu ngandharake pesen saka pawongan kapindho. Panutur ngrasakake kahanan sing ora dikarepake.

Tuturan panutur kawangsulan kanthi ditrima sambate dening mitra tutur. Mitra tutur gelem ngandharake sing disambatake dening panutur. Dheweke bakal nelpon bose. Panutur ora ana kekarepan liya, mung nuduhake sawijine kahanan sing dirasakake dening panutur. Nalika nuturake ukarane, tuturan diwedharake kanthi blaka saengga mitra tutur ora mbutuhake tapsiran-tapsiran liya. Ukara kasebut dituturake kanthi ora langsung jalaran mbutuhake prantara kanggo ngandharake tuturan sing dituju maksude. Anane kahanan kasebut bisa dideleng yen panutur nuturake kanthi blaka nanging dituturake kanthi ora langsung.

4.1.3 Tindak Tutar Asertif kanthi Cara Ora Blaka Langsung

Tindak tutur asertif kanthi cara ora blaka langsung yaiku tuturan sing katindakaken dening panutur sing nggunakake ukara sing ngemu pasemon. Wose tuturan diandharake kanthi ukara beda lan maksud beda. Panutur nuturake kanthi cara kasebut ana kekarepan panutur supaya mitra tutur ora langsung mangerteni bab sing diandharake. Kahanan iki dijalari supaya bisa narik kawigaten mitra tutur.

(5) P : Kondur Nyah.

‘Pulang Nya.’

Mt : Dhilut ngkas.

‘Sebentar lagi’

P : Baluh timbangane?

‘Pemberat timbangannya?’

Mt : Ya tak gawa mulih.

‘Ya saya bawa pulang.’

P : Nggonku.

‘Punyaku.’

Mt : Iya ya, iki.

‘Iya ya, ini.’

Dhata (5) ing ndhuwur iku tuturan asertif martakake kanthi cara ora blaka langsung dituturake dening panutur minangka pawongan kang awèh pitakon, dene mitra tutur minangka pawongan kang dijaluki pitakon. Panutur adhedhasar struktur sosiale, iku diwasa. Dene mitra tutur umure uga perangan diwasa. Ditutuhake ana ing tembung sesulih ‘Nyah’. Jinis kelamin saka panutur yaiku wadon, semono uga mitra tutur uga wadon. Katitik relasi sosiale, panutur lan mitra tutur nduwe relasi sosial sing raket, amarga padha-padha tepang lan uwis asring cecaturan. Ora liya kancane dodolan neng pasar. Status

ekonomi sosial kalebu sedhengan. Gegayutan karo kahanan soziale, sajrone tuturan kasebut awujud ora resmi.

Tuturan sing dimaksud yaiku ‘Baluh timbangane?’. Tuturan kasebut minangka perangan tindak tutur asertif martakake kanthi cara ora blaka langsung. Ukara sing digunakake dening panutur yaiku ukara pitakon. Isi saka ukara ngemu informasi sing kepengin diandharake panutur, yen baluh timbangane sing disilih mitra tutur durung diwangsulake. Kekarepan saka panutur guneman kaya mangkono, dheweke pengen nyuwun barange kasebut. Carane panutur supaya kekarepane kasembadan nggunakake ukara martakake kanthi nyamudhana.

(6) P : Tempene anget-anget Bu.

‘Tempenya hangat-hangat Bu.’

Mt : Pitungewu campur Mbak.

‘Tujuh ribu campur Mbak.’

Dhata (6) ing ndhuwur iku tuturan asertif nglapurake kanthi cara ora blaka langsung dituturake dening panutur minangka pawongan kang dodolan tempe, dene mitra tutur minangka pawongan kang toko tempe. Panutur adhedhasar struktur soziale, iku uwis diwasa. Dituduhake ana ing tembung sesulih ‘Mbak’. Semono uga mitra tutur umure uwis diwasa. Dituduhake ana ing tembung sesulih ‘Bu’. Jinis kelamin saka panutur yaiku wadon, dene mitra tutur uga wadon. Katitik relasi soziale, panutur lan mitra tutur nduwe relasi sosial sing raket, amarga uwis padha-padha tepang lan uwis asring cecaturan. Status ekonomi sosial kalebu sedhengan. Gegayutan karo kahanan soziale, sajrone tuturan kasebut awujud ora resmi.

Tuturan sing dimaksud yaiku ‘Tempene anget-anget Bu.’. Tuturan kasebut minangka perangan tindak tutur asertif nglapurake kanthi cara ora blaka langsung. Ukara sing digunakake dening panutur yaiku ukara carita. Isi saka tuturan ngemu informasi nglapurake yen dagangan tempe gorenge isih lagi digoreng, mula isih anget. Kekarepan saka panutur guneman kaya mangkono, mitra tutur nuku tempene. Lumantar cara ora blaka kaya mangkono, bisa ditegesi yen lageyane panutur ora gelem blaka nanging dituturake tanpa prantara kanthi langsung marang mitra tutur.

4.2 Tindak Tutur Asertif Adhedhasar Pananggape Mitra

Pananggape mitra tutur minangka wujud tuturan sing katitik kanggo mangerteni sejatine mitra tutur bisa nrima utawa ora tuturan sing diwedharake dening panutur. Pananggape mitra tutur nduweni jinis cacah loro, yaiku (1) Katampa, tuturan bisa ditrima dening mitra tutur kanggo nyarujuki kekarepan, (2) Katampik, tuturan ora bisa dilegawani dening mitra tutur kanthi alesan-alesan sing ora slaras karo panutur.

Pananggape mitra tutur sajrone panliten bakal nuwuhake dhata pitung cacah asertif yaiku martakake, nyatakake, mrayogakake, mbombongake, sambat, nggugat, lan nglapurake sing ditintingi kanthi cara tuturan iki bisa katampa utawa katampik.

4.2.1 Tindak Tutur Asertif kang Katampa

Pananggape mitra tutur sajrone tindak tutur mujudake mitra tutur nrima sawernane tuturan saka panutur, amarga mitra tutur ngrasakake anane bebener sajrone informasi sing diwedharake. Mitra tutur bisa nampa bisa katitik saka tembung ‘iya’ utawa tembung-tembung slaras liyane ateges nyarujuki tuturane panutur. Wujude tindak tutur asertif bisa katitik saka pananggape mitra tutur mangke awujud martakake kang katampa, nyatakake kang katampa, lan sateruse.

(7) P : Mbak aku nitip tasku sedhela ya?

‘Mbak saya menitipkan tas saya sebentar ya?’

Mt : Selehna mburiku kene, ben gak digawa uwong.

‘Taruhlah dibelakang sini, supaya tidak dibawa orang.’

Dhata (7) ing ndhuwur iku tuturan asertif nyatakake kang katampa dituturake dening panutur minangka pawongan kang nyuwun tulung, dene mitra tutur minangka pawongan kang dijaluki tulung. Panutur adhedhasar struktur soziale, iku uwis diwasa. Mitra tutur umure uwis diwasa. Dituduhake ana ing tembung sesulih ‘Mbak’. Jinis kelamin saka panutur yaiku wadon, mitra tutur padha wadone. Katitik relasi soziale, panutur lan mitra tutur nduwe relasi sosial sing raket, amarga uwis padha-padha tepang lan uwis asring cecaturan. Status ekonomi sosial kalebu sedhengan. Gegayutan karo kahanan soziale, sajrone tuturan kasebut awujud ora resmi.

Panutur medharake tuturan lumantar ukara pitakon. Pitakon ngenani panjaluk palilah marang mitra tutur. Ukara kasebut ngemu informasi yen panutur nyuwun palilah supaya mitra tutur bisa dititipi tase panutur. Panutur nyatakake yen ngrasa kabotan menawa tase digawa. Katitik saka pananggape mitra tutur nampa pepenginane saka panutur. Mitra tutur nampa kanthi ukara ‘Selehna mburiku kene, ben gak digawa uwong.’. Wangsulane katampa iku malah mitra tutur predhuli, ngakon supaya tas kasebut diselehake ana mburine supaya ora ilang digawa pawongan liya. Kahanan iki nuduhake yen tuturan ditampa dening mitra tutur kanthi ukara.

(8) P : Tumbas napa Bu?

‘Beli apa Bu?’

Mt : Kentang, setengah.

‘Kentang setengah.’

P : Iki. Tak pilihne gedhi-gedhi iku mau.

‘Ini. Saya pilihkan yang besar-besar itu tadi.’

Mt : Iya ben penak nek ngonceki.

'Iya, supaya mudah kalau mengupasnya.'

Dhata (8) ing ndhuwur iku tuturan asertif nglapurake kang katampa dituturake dening panutur minangka pawongan kang dodolan kentang, dene mitra tutur minangka pawongan kang toko kentang. Panutur adhedhasar struktur sosiale, iku uwis diwasa. Semono uga mitra tutur umure uwis diwasa. Dituduhake ana ing tembung sesulih 'Bu'. Jinis kelamin saka panutur yaiku wadon, mitra tutur iku wadon. Katitik relasi sosiale, panutur lan mitra tutur nduwe relasi sosial sing raket, amarga uwis padha-padha tepang lan uwis asring cecaturan. Raket ateges dadi pelanggan sing gawene toko ana ing kunu. Status ekonomi sosial kalebu sedhengan. Gegayutan karo kahanan sosial ing tuturan kasebut awujud ora resmi.

Tuturan diwedharake dening panutur lumantar ukara carita. Bab sing bisa dimangerteni saka caritane, panutur ngandharake informasi nglapurake yen nalika njupukake brambang, dipilihne sing gedhi-gedhi. Pepenginane panutur nuduhake yen menehi dagangan sing kwalitase apik. Kedadeyane anggone njupuk kuwi lagi wae dilakoni. Katitik saka pananggape mitra tutur, tuturane saka panutur ditampa. Palapurane anggone njupuk brambang ora dadi piye-piye neng atine mitra tutur. Mitra tutur nuduhake panampane kanthi tuturan nyarujuki, sing ngemu pepujen marang panutur. Kahanan iki nuduhake yen tuturan ditampa dening mitra tutur.

4.2.2 Tindak Tutur Asertif kang Katampik

Pawongan sing nindakake tuturan nduwe ancas sing beda-beda. Panutur nduwe pangarep yen tuturan sing diwedharake ditanggepi dening mitra tutur. Pananggape mitra tutur akeh sing ora nyarujuki sing diandharake dening panutur. Anggone nampik tuturan iki disebabkan amarga ora slaras kekarepane mitra tutur.

(9) P : Dangu mboten tindak Kung.
'Lama tindak pergi Kek.'

Mt : Iya, repot.
'Iya. Repot.'

P : Kopi ireng nembe nekku ndheplog wingi nggih Kung?
'Kopi hitam baru saya tumbuk kemarin ya Kung?'

Mt : Urung sarapan. Teh anget wae.
'Belum makan pagi. Teh hangat saja.'

Dhata (9) ing ndhuwur iku tuturan asertif nyatakake kang katampik dituturake dening panutur minangka pawongan kang nyuwun pitakon, dene mitra tutur minangka pawongan kang diwenehi pitakon. Panutur

adhedhasar struktur sosiale, iku isih nem. Dene mitra tutur umure uwis sepuh. Dituduhake ana ing tembung sesulih 'Kung'. Jinis kelamin saka panutur yaiku wadon, dene mitra tutur iki lanang. Katitik relasi sosiale, panutur lan mitra tutur nduwe relasi sosial sing raket, amarga uwis padha-padha tepang lan uwis asring cecaturan. Status ekonomi sosial kalebu sedhengan. Gegayutan karo kahanan sosiale, sajrone tuturan kasebut awujud ora resmi.

Panutur sajrone tuturan nyatakake nggunakake ukara pitakon. Ukara pitakon iki ngemu isi ngandharake informasi marang mitra tutur yen kopi sing disade lagi ditumbuk kala wingi. Kekarepane panutur supaya mitra tutur nuku kopine. Kedadeyan iki dumadi nalika panutur pitakon pesenane sing dikarepake mitra tutur. Panutur nduwe panjaluk supaya mitra tutur mesen kopi kanthi ukara 'Kopi ireng lagi nekku ndheplog wingi nggih Kung?'. Pananggape mitra tutur yaiku nampik kekarepan saka panutur. Mitra tutur nampik kanthi cara aweh alesan 'Urung sarapan. Teh anget wae'. Mitra tutur ngersakake mesen teh amarga dheweke durung sarapan. Tuturan iki kalebu perangan asertif nyatakake katitik saka pananggape mitra tutur sing katampik.

(10) P : Ketanmu pira Mbah Kaji?

'Ketanmu berapa Mbah Kaji?'

Mt : Lima las.

'Lima belas.'

P : Mboten saged kirang?

'Tidak bisa kurang?'

Mt : Tuna aku.

'Rugi saya.'

P : Nyuwun sekilo Mbah.

'Minta satu kilo Mbah.'

Dhata (10) ing ndhuwur iku tuturan asertif martakake kang katampik dituturake dening panutur minangka pawongan kang toko ketan, dene mitra tutur minangka pawongan kang dodolan ketan. Panutur adhedhasar struktur sosiale, iku uwis diwasa. Dene mitra tutur relasi umure uwis kalebu perangan tuwa. Dituduhake ana ing tembung sesulih 'Mbah Kaji'. Jinis kelamin saka panutur yaiku wadon, dene mitra tutur iki lanang. Katitik relasi sosiale, panutur lan mitra tutur nduwe relasi sosial sing raket, amarga uwis dadi langganan. Padha-padha tepang lan uwis asring cecaturan. Status ekonomi sosial panutur yaiku dhuwur, amarga uwis bisa nindakake ibadah rukun islam kaping lima. Iki kalebu pawongan sing sarwa kacakupan. Dene mitra tutur kalebu perangan sedhengan. Gegayutan karo kahanan sosiale, sajrone tuturan kasebut awujud ora resmi.

Panutur sajrone tuturan martakake nggunakake ukara pitakon. Ukara pitakon iki ngemu isi ngandharake informasi marang mitra tutur yen ketan sing disade kelarangan. Kedadeyan iki dumadi nalika panutur pitakon

rega ketan marang mitra tutur. Panutur nduwe panjaluk supaya regane dikurangi kanthi ukara 'Ora bisa kurang?'. Mitra tutur tetep ora gelem yen regane dikurangi maneh. Pananggape mitra tutur yaiku nampik kekarepan saka panutur. Mitra tutur nampik kanthi cara aweh katrangan. Rega sing diaturake marang panutur uwis mepet, ora bisa dikurang maneh. Yen dikurangi, panutur bakal rugi. Tuturan iki kalebu perangan asertif martakake katitik saka pananggape mitra tutur sing katampik.

PANUTUP

5.1 Dudutan

Tindak Tutur Asertif ing Pasar Songgolangit bisa katitik lumantar lageyan panutur. Lageyan panutur diperang dadi papat yaiku kanthi cara blaka langsung, blaka ora langsung, ora blaka langsung, lan ora blaka ora langsung. Tindak tutur asertif luwih ditemokake ana sajrone tuturan blaka langsung. Ora blaka ora langsung durung bisa ditemokake ana sajrone panliten. Panutur akeh-akeh nggunakake tuturan blaka langsung amarga akeh-akeh tuturan katujokaken marang mitra tutur langsung. Wujud tuturan asertif ing blaka langsung dumadi ana martakake, nyatakake, mrayogakake, mbombongake, sambat, nggugat lan nglapurake. Dene wujud blaka ora langsung bisa dumadi ing tuturan martakake, mrayogakake, mbombongake, sambat, nggugat, lan nglapurake. Ora blaka langsung bisa dumadi ing tuturan martakake, nyatakake, mbombongake, mrayogakake, nggugat, sambat lan nglapurake. Informasi-informasi diandharake lumantar kanyatan-kanyatan sing diweruhi dening panutur.

Pananggape mitra tutur gumantung lan wedharan saka panutur. Informasi-informasi bisa katampa utawa katampik gumantung lan kahanan sing dirasakake dening mitra tutur. Mitra tutur ngrasakake informasi kasebut slaras lan pamikire panutur, tuturan bakal ditampa. Tuturan dirasa informasi kasebut ora leres lan sing dirasakake bakal nuwuhake panampike mtira tutur. Cara-carane panutur nampa utawa nampik tuturan ora mung lumantar pocapan nagging lan awujud tumindak. Panutur nampa tuturan kanthi nyarujuki lumantar ukara sing nyarujuki, lan kanthi tumindak mendhetake, nimbang, lan salah bawa liyae. Tuturan katampik lumantar ukara awujud alesan, aweh katrangan, lan salah bawa awujud ngobahake mustakane, tangane, lan wujud tumindak liyane.

Wujud andharan lan jlentrehan panliten ora bisa dipungkiri gegayutan lan konteks sosial. Konteks kasebut menehi daya pangribawa kanggo nyethakake. Dumadine tawa tinawa luwih asring ngemu informasi yen panutur lan mitra tutur uwis dewasa-dewasa. Jenis kelamin sing asring ditemokake yaiku wadon, amarga sing asring tumindak ing pasar wadon. Pasar Songgolangit minangka pasar sing gedhi ana kabupaten Ponorogo. Nduwe relasi panutur lan mitra tutur iki adoh amarga saakehe pawongan sing tindak,

mula akeh sing ora tepang. Katitik saka kahanan ekonomi sing sedhengan. Tindak tutur asertif nuwuhake sawijine kahanan sing ora resmi jalaran panutur lan mitra tutur nindakake pacaturan kanthi los ora ana aturan-aturan tartamtu.

5.2 Pamrayoga

Panliten Tindak Tutur Asertif ing Pasar Songgolangit katitik kanthi dhasar lageyan panutur lan pananggape mitra tutur, gegayutan lan konteks sosial taksih adoh saka kasampurnan. Panliten iki durung bisa ditumindakake kanthi njingglengi luwih jeru. Dhata sing disuguhake taksih kurang jangkep. Panliti rumangsa yen panliten Tindak Tutur Asertif ing Pasar Songgolangit mbutuhake panjingglengan lan pangrembakan sing luwih malih supaya luwih jangkep lan valid sarta migunane tumrap panganggone basa sajrone kauripan saben dina.

KAPUSTAKAN

- Dardjowidjojo, Soenjono. 2012. *Psikolinguistik: Pemahaman Bahasa Manusia, Edisi Kedua*. Jakarta: Unika Atma Jaya, Pustaka Obor Indonesia
- Djajasudarma, Fatimah. 2012. *Wacana & Pragmatik*. Bandung: PT Refika Aditama
- Djajasudarma, T. Fatimah. 1994. *Wacana Pemahaman dan Hubungan Antarunsur*. Bandung: PT. Eresco
- Ibrahim, Abdul Syukur. 1993. *Kajian Tindak Tutur*. Surabaya: Usaha Nasional
- Ibrahim, Abdul Syukur. 2004. *Panduan Penelitian Etnografi Komunikasi*. Surabaya: Usaha Nasional
- Mahsun. 2014. *Metode Penelitian Bahasa*. Jakarta: Persada
- Muhammad. 2011. *Metode Penelitian Bahasa*. Yogyakarta: Ar-Ruzz Media
- Mulyana, 2005. *Kajian Wacana*. Yogyakarta: Tiara Wacana
- Nadar, FX. 2009. *Pragmatik dan Penelitian Pragmatik*. Yogyakarta: Graha Ilmu
- Nazir, Mohd. *Metode penelitian*. Jakarta: Ghalia Indonesia
- Nugrahani, Farida. 2014. *Metode Penelitian kualitatif dalam Penelitian Pendidikan Bahasa*. Surakarta: - (PDF Online)
- Rahardi, Kunjana. 2003. *Berkenalan Dengan Ilmu Bahasa Pragmatik*. Malang: Dioma
- Rahyono, F.X. 2012. *Studi Makna*. Jakarta: Penaku

- Rani, Abdul, dkk. 2006. *Analisis Wacana: Sebuah Kajian Bahasa dalam Pemakaian*. Malang: Bayumedia Publishing
- Rusminto, Nurlaksana Eko. 2009. *Analisis Wacana Bahasa Indonesia (Buku Ajar)*. Bandar Lampung: Universitas Lampung
- Rusminto, Nurlaksana Eko. 2015. *Analisis Wacana Kajian Teoritis dan Praktis*. Yogyakarta: Graha Ilmu
- Sidu, La Ode. 2012. *Sintaksis Bahasa Indonesia*. Kendari: Unhalu Press
- Subagyo, Rahmad. 2014. *Titik Ukara Basa Jawa*. Surabaya: Unesa University Press
- Sudaryanto. 1993. *Metode dan Ananeka Teknis Analisis Bahasa Pengantar Penelitian*. Yogyakarta: Duta Wacana University Press
- Sukandarrumidi. 2006. *Metodologi Penelitian*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press
- Supriyadi. 2014. *Sintaksis Bahasa Indonesia*. Gorontalo: UNG Press
- Suryabrata, Sumadi. 2014. *Metodologi Penelitian*. Jakarta: PT Rajagrafindo Persada
- Syahrur, Ian Salim. 2014. *Metodologi Penelitian Kuantitatif*. Bandung: Citapustaka Media
- Tarigan. 2015. *Pengajaran Pragmatik*. Bandung: Angkasa
- Tarigan, H.G. 1986. *Pengajaran Pragmatik*. Bandung: Angkasa
- Titscher, Stefan. 2009. *Metode Analisis Teks & Wacana*. Yogyakarta: Pustaka Belajar
- Wedhawati, dkk. 2006. *Tata Bahasa Jawa Mutakhir*. Yogyakarta: Kanisius
- Wijana, I Dewa Putu dan Muhammad Rohmadi. 2011. *Analisis Wacana Pragmatik: Kajian Teori dan Analisis*. Surakarta: Yuma Pustaka
- Wijana, I Dewa Putu. 2015. *Pengantar Semantik Bahasa Indonesia*. Yogyakarta: Program Studi S2 Linguistik Fakultas Ilmu Budaya Universitas Gadjah Mada Yogyakarta bekerja sama Pustaka Belajar
- Yule, George. 2014. *Pragmatik*. Yogyakarta: Pustaka Belajar
- Zaim, M. 2014. *Metode Penelitian Bahasa: Pendekatan Struktural*. Lampung: Sukabina Press
- Kurniawan, Ari Putra. 2019. Tutaran Dhirektif Sajrone Proses Dol Tinuku Ing Dhusun Bahoro, Desa Banjarworo, Kecamatan Bangilan, Kabupaten Tuban [skripsi ora diterbitake]. Surabaya (ID): Jurusan PBSB-FBS-Unesa
- Nurhandriana. 2014. Tindak Tutar Menging ing Desa Waung, Kecamatan Boyolangu, Kabupaten Tulungagung [skripsi ora diterbitake]. Surabaya (ID): Jurusan PSBD-FBS-Unesa
- Priyanto, IA. 2008. Jenis-Jenis Kalimat dalam Tutaran Langsung Cerita Pendek Lebih Hitam dari Hitam Karya Iwan Sematupang [skripsi]. Yogyakarta (ID): Jurusan SI-FS-Unsadha
- Putri, Gusti. 2017. Tindak Tutar Komisif di Pasar Tradisional Dan Implikasinya Pada Pembelajaran Bahasa Indonesia di SMA [skripsi]. Lampung: Jurusan PBS-FKIP-Unila
- Rosidah, LA. 2018. Tindak Tutar Njaluk Samubarang ing Dhusun Tanjung Desa Ngadimulya Kecamatan Kampak Kabupaten Trenggalek [skripsi]. Surabaya (ID): Jurusan PBSB-FBS-Unesa
- Sulistiyadi. 2013. Tindak Tutar Asertif Dalam Novel Pawwadon Tanpa Idhenti Karya Suprpto Brata. Yogyakarta: Jurusan PBD-FBS-UNY. (PDF) Jurnal Ilmiah
- Fitriah, Farah, Fitriani, SS. 2017. Analisis Tindak Tutar dalam Novel Marwah di Ujung Bara Karya R.H. Fitriadi. *Master Bahasa*. 5(1): 51-62
- Handayani, TK, dkk. 2016. Nilai-Nilai Karakter dalam Tindak Tutar Ilokusi dalam Buku Wir Besuchen Eine Moschee. *Litera*. 15(2): 308-309
- Lindawati. 2015. Kalimat Imperatif Bahasa Kepulauan Tukang Besi. *Jurnal Humanika*. 15(3): 3-9
- Rachman. 2015. Tindak Tutar dalam Proses Belajar-Mengajar pada Taman Kanak-Kanak Dharma Wanita Kelurahan Wakunto Kecamatan Duruhko Kabupaten Muna (Kajian Pragmatik). *Jurnal Humanika*. 15(3): 3-7
- Artikel
- Surana. (2007). *Frasa eksosentrik dalam bahasa Jawa: laporan penelitian dosen muda*. Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya.
- Surana, dkk. 2015. "Variasi Bahasa Dalam Stiker Humor (Doctoral dissertation, Universitas Gadjah Mada)" (online)sajrone <http://etd.repository.ugm.ac.id/index.php?mod=pen>

[elitian_detail&sub=PenelitianDetail&act=view&typ=html&buku_id=87892&obyek_id=4](#)

UNESA
Universitas Negeri Surabaya